

ÖZET

Max Weber modern sosyolojinin kurucularından biridir. Geleneksel bürokrasi kuramının öncüsüdür.. İdeal tip analiziyle yorumlayıcı bir sosyoloji metodu geliştirmiştir. Sosyal bilimlerde nesnellik ve değer tarafsızlığının önünü açmıştır. Protestan ahlâkın hakim olduğu ülkelerde kapitalist sistemin refahı sağladığını ileri sürmektedir. Siyaseti ve bilimi belli nitelikteki kişilerin görev alacağı kişisel bir uzmanlık alanı olarak görmüştür. Bu çalışma, Weber'in sosyal bilimler alanındaki metodolojik yöntemini ve sosyal olaylara bakış açısını analiz etmektedir. Bu çalışma Weber 'in tüm çalıştığı konuları sistematik bir biçimde ele almıştır.

ABSTRACT

Max Weber is one of those who founded modern sociology. He is the pioneer of traditional bureaucracy theory. He developed a sociology method which based on explanation with his ideal type analyses. He led to objectivity and neutrality of value in the social sciences. He claimed that the capitalist system provided welfare in the countries where the protestant morals is a dominant factor. He perceives that politics and science are individual speciality field where the persons who have specific quality work in. The study has been done within a sistematic approach and Weber's operating.

HAYATI

Max Weber (21 Nisan 1864-14 Haziran 1920), Alman düşünür, sosyolog ve ekonomi politik uzmanı. Modern antipozitivistik sosyoloji incelemesinin babası olduğu düşünülür. Sosyolojiyi **metodolojik olgunluğa ulaştırmıştır**. Weber, siyaset sosyolojisi ve eğitim sosyolojisi alanında yaptığı araştırmalarıyla da tanınır. Marx'ın sınıf temelli **çözümlemelerinin yerine statü** kavramını getirmiştir. Bürokrasi üzerine çalışmalarıyla tanınır.

ÇOCUKLUĞU

Weber, Almanya'nın Erfurt kentinde doğmuştur. Sir Max Weber'in yedi çocuğunun en büyüğüdür. Babası seçkin bir liberal politikacı, annesi Helene Fallenstein ise ılımlı bir protestandı. Sir Weber politikanın içinde bir figürdü ve aile hayatına da bunu yansıtmıştı, Weber'leri salonunda bir çok göze batan entelektüel ve siyasiler ağırlanırdı.

Genç Weber ve kardeşi Alfred, Alfred de daha sonra bir sosyolog ve ekonomist olmuştur, işte böyle bir entelektüel ortamda büyümüşlerdir. 1876'da, Max henüz 12 yaşındayken, babası Noel hediyesi olarak ona iki tarihi metin hediye etmiştir; "Alman Tarihi Hakkında, İmparator ve Papa'ya Özel Atıflarla" ve "Konstantin'den Kavimler Göçüne, Roma İmparatorluğu". 14'üne geldiğinde Homer, Virgil, Çicero ve Livy atıflı mektuplar yazıyor ve henüz üniversiteye girmeden evvel Goethe, Spinoza, Kant ve Schopenhauer'u genişçe biliyordu. Weber'in üniversite çağında sosyal bilimler alanında uzmanlaşmak isteyeceği açıkça belli oluyordu.

Öğrenimi

1882'de Heidelberg Üniversitesi'ne Hukuk öğrencisi olarak girdi. Hukuk dersleriyle birlikte, ekonomi, ortaçağ tarihi ve teoloji derslerine de katıldı. Aralıklarla, Strasbourg'da Alman ordusuna hizmet verdi.

1884 Sonbaharında, babasının evine, Berlin Üniversitesi'ne çalışmak için girdi. Sonraki 8 yıl boyunca, sadece bir dönem Goettingen Üniversitesi için ve kısa dönem askerlik için evinden ayrıldı. Baba evindeyken, stajyer avukat oldu ve nihayetinde Berlin Üniversitesine doçent olarak girdi. Meslek birliğinin sınavını kazandı. 1880'ler boyunca tarih dersleri almaya devam etti. 1889 yılında "Ortaçağ İşletme Organizasyonları Tarihi" isimli doktora tezini verdi. İki yıl sonra "Roma Tarım Tarihi ve Roma Tarım Tarihinin Özel ve Halk Hukukundaki Önemi" adlı makalesini tamamladı. Weber artık bir profesör olması için önünde bir engel kalmamıştı.

Doktora tezi sonrasında, Weber'in ilgisi çağının sosyal politikalarına kaydı. 1888'de "Verein für Socialpolitik"e katıldı. Bu birlik, tarih ekolüne bağlı Alman ekonomistlerin kurduğu yeni bir meslek örgütüydü. Orada, sosyal problemlerin birçoğunun ekonomi ile çözümlenebildiğini, ve ekonomik problemleri çözümlenmede istatistik yöntemleri kullanmaya öncelik etti. Siyasete ilgisi devam ediyordu ve sol görüşlü Protestan Sosyal Kongresi'ne katıldı. 1890, "Verein" Polonya Sorunu "Ostflucht" diye bilinen, yabancı çiftçilerin Doğu Almanya'ya girişleri ve yerli çiftçilerin ise hızla sanayileşen Alman şehirlerine göç etmelerini üzerine bir araştırma programı açtı. Weber, bu programa katıldı ve geniş bir sonuç bildirgesi kaleme aldı. Bu sonuç bildirgesi, muhteşem bir empirik çalışma denilerek övüldü ve Weber'in tarım ekonomisi dalındaki uzmanlığını perçinledi.

1883'de, kuzeni ve geleceğin feminist yazarı olan Marianne Schnitger ile evlendi. Schnitger, Weber'in ölümünden sonra, onun gazete makalelerini toplayıp kitaplaştıran insandır. Çift 1894'de Weber'in Freiburg Üniversitesi'ne Ekonomi Profesörü olarak atanması üzerine, Freiburg'a gittiler. Bundan iki yıl sonra, aynı görevle Heidelberg Üniversitesi atandı. 1 yıl sonra, oğluyla sert bir anlaşmazlığa düşmelerinden iki ay sonra baba Weber vefât etti. Bu olayın ardından, Weber artarak uyku problemine ve sinirliliğe düşer oldu. Bu durum, Weber'in profesörlük görevini sürdürmesini zorlaştırdı. Bu durum, daha az ders vermesine neden oldu ve 1889'da son dersini verdi. 1900'de eşiyle birlikte İtalya'ya gittiler ve 1902'ye de Heidelberg'e dönmediler.

Alman siyasetindeki yeri ve etkisi

I. Dünya Savaşı sırasında, Heidelberg'deki bir askeri hastanede müdürlük yaptı. 1915 ve 1916'da, savaş sonrasında Belçika ve Polonya'daki Alman üstünlüğünün sürdürülmesi için görevlendirilen komisyonda görev aldı. Savaş sırasında Weber'in Alman İmparatorluğu'nun genişlemesine dair görüşleri gibi, savaş hakkındaki görüşleri de değişti. 1918'de Heidelberg'deki "İşçi ve Asker Konseyi"ne katıldı. Yine aynı yıl, Versay Anlaşması'na katılan Alman Ateşkes Komisyonu'na danışmanlık yaptı ve "Weimar Anayasası komisyonuna üye olarak atandı. Özellikle 48. madde'nin bu anayasayada yer almasını sağladı. Bu madde daha sonra "Hitler" tarafından, muhaliflerini susturmak ve diktatörlüğünü kurmak için kullanılmıştır.

Kapitalizmin Ruhü ve Protestan Ahlak

İktisadi düşünce, sosyoloji ve din sosyolojisi alanındaki çalışmalarıyla tanınan ünlü Alman düşünür ve sosyolog Max Weber, orijinali Almanca “Die Protestantische Ehtik und der Geist des Kapitalismus” olan “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü” adlı çalışmasını 1904–1905 yıllarında yazmış, eser ilk kez 1905 yılında Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik dergisinin XX. ve XXI. ciltlerinde iki bölüm olarak yayınlanmıştır.

Eser, “Weber’in 1920 Baskısına Notu” ile başlamaktadır. Burada Weber, Felix Rachfol, Werner Sombart ve Lujo Brentano tarafından esere yöneltilen eleştirilerden bahsetmiş ve bu eleştirilere cevap vermiştir. Eserin Önsöz’ünde ise Weber, Avrupa merkezli dünya görüşü ile Avrupa medeniyetinin eşsizliğini vurgulamış ve onun sahip olduğu özelliklerin başka hiçbir medeniyette bulunmadığını savunmuştur. Eser’in I. Bölümü’nde “SORUN” başlığı ile Mezhepler ve Toplumsal Tabakalaşma, Kapitalist Ruh ve Luther’in Meslek Kavramı incelenmiştir. Weber, bu bölümde öncelikle mezhep farklılıkları ile kapitalist ruh arasındaki ilişkileri incelemiş, daha sonra da Protestanlar ile Katoliklerin yaşam anlayışlarını karşılaştırmıştır. II. Bölüm’de ise “Asketik Protestanlığın Meslek Ahlakı” başlığı ile Dünyevi Asketizmin Dini Temelleri ile Asketizm ve Kapitalist Ruh arasındaki ilişki incelenmiştir. Weber bu eseri ile insanın tabiatında bulunan kazanma güdüsü ile ticari ilişkilerin, Protestan ahlakı ile kapitalist ruh arasındaki dinsel, kültürel ve ticari ilişkilerin tüm yönlerini gözler önüne sermiştir.

Weber elde etme güdüsünün, kazanç tutkusunun ve kuru kar hissini hiçbir şekilde kapitalizmle aynı şey olmadığını savunmaktadır. Weber’in kapitalizmden kastı, modern endüstriyel kapitalizmdir. Ona göre, tarihsel süreçte çeşitli toplumlar kapitalist nitelikteki ekonomik etkinlikler içinde bulunmuşlardır. Kar ve kazanç tutkusu ise her çağda ve her toplumda varolmuştur. Ancak, kapitalizmin ayırt edici özelliği, fetihle, spekülasyonla ve macerayla gerçekleştirilen kar tutkusunun, kazanma hırsının yani kendi deyimiyle akıldışı bu güdülerin dizginlenmesidir. Kapitalizmi ortaya çıkaran, ne spekülâtörler ne de para babalarıdır; onu ortaya çıkaran, ölçüp biçen, disiplinli ve sözüne güvenilir, kendini tamamen işine adanmış insanlardır. Kapitalist ekonomi, mübadele imkânlarının kullanılmasından kazanç bekleme ve barışçıl (biçimsel) kazanç fırsatları üzerine kurulu bir eylemdir. Kapitalizm, Batı’da ortaya çıktığı şekliyle, biçimsel özgür emeğin akılcı bürokratik işletme olarak örgütlenmesidir. Sürekli ve akılcı bir kapitalist işletme, hep yenilenen kazancın ve verimliliğin peşindedir. Bu anlamda kapitalizm; kar isteği, akılcı disiplin ve üretimin örgütlenmesinden doğan işletmelerin varlığıyla tanımlanabilir. Kapitalizm, bürokratik örgütlenen işletmelerde işverenler tarafından rasyonel bir şekilde yönetilen ücretli emeğe dayanmaktadır ve işverenler bu emeği kullanarak kar yapmanın ve sermaye biriktirmenin peşindedirler. En fazla kar elde etme isteği, sadece olabildiği ölçüde kar elde etmek değil, aynı zamanda sınırsız birikim yapma isteğidir.

Kapitalizmin tamamlayıcı ve zorunlu olmak üzere iki şartı vardır. Tamamlayıcı şart, kapitalizmin maddi yönünü meydana getirir. Bunlar; burjuva sınıfının varlığı, kentleşme, endüstriyel teknolojik gelişme ve rasyonel hukuktur. Zorunlu şartı ise, dünyaya dönük asketizm (kapitalist ruh) tur.

Weber’e göre, reformdan sonra ekonomik bakımdan gelişmiş Batılı ülkelerin hepsi Protestandır. Kapitalizmin başlangıcı Katolik ülkelerde (İspanya, Portekiz) ortaya çıkmasına rağmen, endüstriyel kapitalizm (Hollanda, İngiltere, Almanya ve püriten ahlaka mensup Amerika) Protestan ülkelerde gelişmiştir.

Protestanlığın dört farklı yorumu vardır: Kalvenizm, Pietizm, Metodizm ve Baptist Hareket Weber'in Protestan ahlak anlayışı, temelde Kalvenist yoruma, onun ilahi takdir öğretisine ve dünyevi asketizme dayanır. Kalvenistler, kendilerine özgü kaderci anlayıştan dolayı diğer Protestan kollardan ayrılırlar. Kapitalizmin en fazla gelişmiş olduğu kültür düzeyi yüksek ülkelerde geçerli inanç Kalvenizmdir. Kalvenizmin temel ilkesi, ilahi takdir öğretisidir. 1647 Westminster Büyük Bildirisi'ne göre bu öğretinin temel kabulleri şunlardır: Bu inançta kişi eğer seçilmişse yani cennete gideceklerdense, bir işaretle Tanrı'nın bu durumu kendisine göstereceğine inanır. Mesela, özel bir yeteneğe sahip olmak gibi. Kişi eğer birtakım niteliklere sahip değilse, kurtuluşa ermek yani seçilmişlerden olmak için başka bir işaret olan zenginliğe yönelir. Kalvenistler, kaderci anlayışa karşı çıkmaz, tam aksine kadercidirler. Burada, kişinin temel problemi önceden belli olan bu bilginin bu dünyada bilinip bilinemeyeceğidir. İnsanların, Katolik yorumda olduğu gibi aç ve fakir olarak hayatlarını sürdürmelerine gerek yoktur; eğer, çalışıp kazanırlarsa bu seçilmiş olduklarını gösterir ve onlar zenginleşerek ibadetlerini yerine getirmiş olurlar.

Weber, Marks'ın tarihsel materyalizm anlayışını reddeder. O, ekonomik davranışı dinsel davranış ve tutumlarla açıklamaktadır. Bu anlamda da üstyapı (din) çerçevesinde altyapıyı (ekonomi) analiz etmiştir. Statü kavramını sınıf kavramının yanına eklemiştir. Marks'ın üretim araçlarının mülkiyetine dayalı sınıf kavramına, mezhepsel ve doğuştan gelen birtakım ayrıcalıkları da eklemiştir. Kapitalist yaşamda insan işi için vardır. İdeal işveren tipi, gösterişten, lüksten, gücünün verdiği zevkten kaçınır ve toplumda fark edilmek istemez. Weber'e göre servet, akıldışı bir "mesleğini yerine getirmiş olma" duygusu dışında hiçbir şey kazandırmaz. Para, borç verme, kredi sağlama kapitalist sistemde özendirilir. Sistem zamanla bir demir kafese döner. Dünya giderek bu ekonomik sistemin demir kafesi içerisinde çalışmak zorunda kalır

Weber,ilgilendiği toplumsal konularda kavramları anlamak ve açıklamak için temelde iki yöntem kullanmaktadır:

-İdeal tip analizi

-Tarihi analiz

Weber'e göre toplumsal yapının anlaşılabilmesi bu yapının belirli özelliklerinin bilinmesine bağlıdır.¹Sözgelimi bürokrasi toplumsal bir olgu olarak ne olduğunun anlaşılabilmesi için onu diğer olgulardan ayıran özellikler ve temel karakteristikleri saptanmalıdır.Bu anlayış temelinde Weber böylece karşılaştırmalı bir temel üzerinde bir "ideal tip" formu geliştirir ve onun ayırd edici özelliklerine vurgu yapar.Weber bu ideal tipler olarak adlandırdığı kuruluşlardan hareketle insan gerçeğine varmayı amaçlar.Ancak bu ideal

¹ Arslan,Gamze .sdü doktora tezi

tipler gerçek değildir fakat gerçekle ilişkileri vardır.O bir ortalama durum,bir varsayım veya gerçeğin bir tasviri değil;deneysel,keyfi ve ütopya niteliğinde bir özellik taşıyan tiptir.Weber ideal tipler olarak sosyal ilişki tipleri, grup tipleri, iktidar, din, uygarlık tipleri önerir.

Weber daha sonra,diğer bir teknik olarak benimsediği olay ve olguların tarihi analizi üzerinde durur.Çünkü sosyal bilimler,toplumsal eylemlerin özgül tarihsel ortamlarıyla birlikte anlaşılması ve nedensel açıklamalarının yapılmasına ilgi duyar.²Örneğin bürokrasinin ortaya çıkış nedenleri bazı tarihsel olaylarda gizlidir ve bundan dolayı bürokrasinin ortaya çıkış nedenlerini bu olaylarda aramak gerekir.

Weber'in anlaşılması güç,bazı çelişkiler içeren,uyumsuz ve oldukça karmaşık fikirleri ortaya atıldığı günden beri ciddi eleştirilere hedef olmuştur:

Örneğin kapitalizmin doğuşunu Protestan Ahlakı'na bağlamak günümüzde bu ahlaki benimsememiş hatta dini değerleri ciddiyete almamış bazı uzak doğu ülkelerinin gelişmişliği gerçeği ile uyuşmamaktadır.Weber bu konuda yalnızca kendi içinde bulunduğu toplumu göz önüne alıp dış dünyadaki diğer durumları göremediği için ciddi bir hata yapmıştır.³

Diğer bir eleştiri ise Weber'in rasyonalizm ve pozitivizm konusundaki görüşlerine ilişkindir.Öncelikle pozitivizme karşı tavrı alan ve toplumda gelişmeyi yansıtan yasalara yer olmadığını söyleyen Weber,bununla birlikte rasyonalizasyonu, kapitalist batı toplumlarındaki en temel ve en belirgin öge olarak kabul etmiştir.

Doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin metodolojik birliği konusundaki tartışmalarda en önemli kişi kabul edilen Weber,insan eyleminin açıklaması ve anlaşılması ile sosyal bilimlerin nesnellik problemi konusunda natüralizm ve anti naturalizmin aşırı formları arasında oldukça dolayımlanan bir tavır geliştirmeye çalışmış;ve bu sebepten karmaşık görüşleri çeşitli şekillerde yorumlanmış iddiaları da hücumu uğramış veya savunulmuştur.

Weber'in sosyolojisine bir diğer eleştiri de Amerikalı siyaset bilimci Fukuyama tarafından yapılmaktadır.Fukuyama'ya göre Weber; “ din ve ideoloji gibi kültürel ürünlerin temeldeki ekonomik güçler tarafından yaratılmadığını,aksine kültürün kendisinin belli biçimlerdeki ekonomik davranışları ürettiğini öne sürerek Marx'ın teorisini tersine çevirmiştir.”

Çağımızda kapitalizm her geçen gün artan bir ivmeyle çağcıl insanın yaşamına derinden nüfuz etmekte. Küreselleşmenin nimetleriyle artık daha da vahşileşen kapitalizmin ileride alacağı boyut pek çoğumuzu ürpertmekte. Kapitalizmin dünyâ halkları üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için ortaya sağlam görüşler atmanın yolu kapitalizmin doğuşunu anlamaktan ve onu doğru değerlendirmekten geçer⁴. Weber yirminci yüzyıla girerken önemli bir hesaplaşma yürütmüştü kapitalizmin doğuşuna ilişkin. İmdi bu konuda Weber'in görüşlerinden yararlanmamız yerinde olacak:

² Daniel L. Pals, (2006) “A Source of Social Action: Max Weber”

³ genhareket.com/index.php?...max-weber-protestan-ahlak-ve-kapitalizmin-ruhu.Erişim 7 şubat 2010.

⁴ Turrner.B.Max weber ve İslam

Weber'e göre değişik mezheplerin bulunduğu bir toplumda sermâye sâhipleri Protestanlara özgü birtakım özellikler taşır. Bu ilişki salt kültürel yapıyla veya kültürel yapının gelişim düzeyiyle ilgili değil; kapitalizmin bulunduğu her kültür coğrafyasında böyledir. (age. syf: 29) Fakat çağdaş kapitalizm hakkında söylenenler kapitalizmin doğuşunu açıklamada kullanılamaz: kapitalizmin doğuşuna damgasını vuran unsurlar ile çağdaş kapitalizmin içerdiği unsurlar birbirinin zıttıdır. İmdi kapitalizmin doğuş nedenlerinin en önemli dayanağı örgütlenmede aranmalıdır (syf: 33), bu örgütlenme de asketik Protestan ahlâkına damgasını vuran ussallaştırma eğilimlerinin doğal bir sonucudur. Bu örgütlenmenin temelini de mezhepler ve toplumsal tabakalaşma oluşturur. Bu nedenle Weber mezhepler ve toplumsal tabakalaşma arasındaki ilişkileri dert edinir:

Weber'e göre Katolik mezhebinden olanlar belirli bir iş kolunu korumak ve o iş kolunda usta olmakla yetinirken, Protestan mezhebinden olanlar belirli bir iş kolunun en yüksek noktasına çıkmayı erekler. (syf: 32) Protestanlar bâzı nedenlerden dolayı, seçtikleri mesleklerde daha fazla ussallaştırma eğilimi içine girer; kendi mezhepleri onlardan bunu bekler. Ancak bu, şu demeye gelmez: Katolikliğin öte dünyâcılığı en yüksek ideâl olarak ortaya koyan asketik özelliği yandaşlarına bu dünyânın nîmetleri karşısında umursamazlık içinde olmayı öğretti. (syf: 34) Weber'e göre Fransız Kalvinistlerinde de öte dünyâcılığa yer vardır ve onlar da dünyevî olanla ilgilenmekten sakınmaz; hem üstelik öte dünyâcılığıyla bilinen kimi tarikatlarda da ticârî yaşama vurgu başat bir konumda bulunur (syf: 37).⁵ Pekî bu durumda Protestan eğilimlerin kapitalizmle ilişkisi nasıl kurulacaktır?

Weber bu ilişkiyi kapitalizmin ruhu kavramı üzerinden irdeler: imdi kapitalizmin ruhu târihsel realiteye belirli bir bakış açısı ve târihsel realitedeki belirli bir ilişkiler bütünüdür. Bunun neden başka yerlerde değil de ancak Batıda ortaya çıktığını ise şöyle değerlendirir: Kilise hukuk sistemine dayalı bir yapı ancak Batıda bilinir. Bilimde ussal ve dizgesel uzmanlık alanları, bir alanın uzmanı olarak eğitilme ancak Batıda vardır (syf: 15). Feodal devlet ancak Batıda ortaya çıkmıştır (syf: 15). Ussal biçimde dile gelmiş bir anayasa, ussal biçimiyle dile gelmiş kurallara ve yasalara bağlı siyâsî bir düzenleme anlamında devlet de ancak Batıda bilinir . Batı dışında hiçbir yerde burjuva ve burjuvazi gelişmemiştir . Belirli bir sınıf olarak proletarya da Batı dışında hiçbir yerde yoktur (syf: 22).

Weber bütün bu unsurların bir araya gelmesiyle oluşan kapitalist ruhun iki farklı temel biçimi olduğunu savunur: kapitalizmin doğuşuna damgasını vuran kapitalist ruh ile çağdaş kapitalizme geçişe neden olan kapitalist ruh birbirinden farklıdır. Çağdaş kapitalizmde yaşam tarzı “hırs felsefesi”ne dayanır. Bu “felsefe” gereğince bireyler kendi sermâyelerini sürekli artırma yoluna gider.bunlar salt bir yaşam tarzıyla ilgili değil; belirli bir ahlâklılık tasarımıyla da ilgilidir ve buna uygun bir yaşamın ahlâklı bir yaşam olduğu savunulur. Ne var ki bu ahlâklılık tasarımı kapitalizmin doğuş dönemlerinde yoktu. Çağdaş kapitalizmde bu “felsefe”den dolayı bireyin ihtiras duyguları doğal karşılanırken (syf: 44), kapitalizmin doğuşunda bunlar ağır bir otokontrol mekanizmasıyla kontrol altında tutulurdu. Üstelik çağdaş kapitalizm eğitilmemiş ve bir işlevi olmayan işçileri sistem içine sokmaz (syf: 47) ve gelenekselliğe de karşıdır (syf: 48). Çağdaş kapitalistler işçilerin daha fazla çalışmasını sağlamak için ücretleri sürekli düşürme eğilimindedir ve bu da ussallaştırma eğiliminin bir sonucudur (syf: 49). Oysa ki kapitalizmin doğuşu sırasında işler böyle değildir. O dönemde Protestanlar harcamak değil; kazanmak istiyor, kendilerini yaptıkları işlere adıyordu. (syf: 51) Çağdaş kapitalizmde normâl bulunan tüm itkiler de bayağı bulunuyordu. Nitekim Reform Hareketlerinin ilk yıllarında yerleşik kilise kabûlü genel kabûl görmekteydi: elindekiyle

⁵ Weber ,max Protestan ahlaki ve kapitalizm ruhu

yetinmek ve daha fazlasını istememek; imdi insanlar kendilerinin ve ailelerinin gereksinmelerinden daha fazla bir maddî kazanç peşinde koşmamalı, tanrının onları bir kez yerleştirdiği mesleklerinde kalmalı, bu verilmiş sınırlı yaşam durumu içinde onları maddî hazlara sürükleyen itkilerden sıyrılmalıdır. (syf: 59)

Bu itkilerden sıyrılarak kendi mesleklerinde en iyisini ortaya koymaya çalışan bu kimseler Weber'i meslek kavramı üzerinde bir inceleme yapmaya sürükler; imdi ussallaştırma eğilimi de bu kavramdan bağımsız değil: meslek kavramı Luther'in görüşlerinde ve Reform Hareketlerinin ilk yıllarında günlük dünyevî işlerin yapılması gerekliliğiyle ilgiliydi (syf: 63); Luther'e göre keşişçe bir yaşam tanrı katında değerli değildi; bu yaşam bâzı ödevlerden sıyrılmamanın bir ürünüydü (syf: 64). Ancak Luther'i daha sonra yorumlayanlar ise Luther'in insanların tanrının verdiği mesleğin dışına çıkmamaları gerektiğini savunduğuna inandı (syf: 67). Böyle bir meslek anlayışı daha önceleri Alman mistiklerinde de görülmekteydi; ancak Püritenler bunu bir ödeve dönüştürdü (syf: 69).

Weber'e göre asketik Protestanlığın belli başlı dört taşıyıcısı vardır: 1. Kalvinizm, 2. Pietizm, 3. Methodizm, 4. Baptist hareketinden doğan tarikatlar (syf: 75)⁶. Bunlar arasında mutlak bir ayırım yoktur ve bunlardan biri diğerine karşı değildir. Ancak Kalvinizm kapitalizmin gelişmesinde başat bir yerdedir. Bunun nedeni: Kalvinizme göre insanlar ebediyetten belirlenmiş kaderlerini yaşamak için kendi yollarını kat etmek zorundadır; imdi kurtuluşa erecek olanlar da kendi üzerlerine düşen görevleri mümkün olan en iyi biçimiyle yerine getirenler olacaktır ki bu da işbölümü ve örgütlenmeyi gerekli kılar. Nitekim belirli bir iş koluna bağlı bir kimse kendi işini ne kadar iyi yapıyor olursa olsun, aynı iş koluna bağlı başka bir kimse işini iyi yapmıyorsa bu durumda o kişinin kendi işini iyi yapıyor olması bir şey ifade etmez; çünkü ortaya konan ürünün bir bütün olarak nitelikli olması beklenir ve bu da insanları işbölümüne ve örgütlenmeye sürükler. Tanrının buyruklarını yerine getiren Hıristiyanlar ilk günâhın kendi üzerindeki etkisinden bu yolla kurtulabilir ve kurtuluşa erme şansını artırabilir. İmdi böyle bir Hıristiyan için yaşam tanrının şânını artırmaya hizmet etmekle geçer ve dolayısıyla yaşamını belirli bir otokontrol mekanizmasıyla belirler ki bu da asketik Protestan ahlâkından başka bir şey değildir. (syf: 85) Nitekim bu ahlâk kişiyi ne kadar sıkı yakalarsa onu günlük hayâtın o denli dışına sürükler. Luther bu görüşü biraz da zorlayıcı bir tutumla öne sürmüştü, Kalvinizm de bunu ondan mîras almıştı. (syf: 96)

Giriş: Bürokrasi Kavramı

"Bürokrat" ve "Bürokrasi" aslında içiçe girmiş iki kavramdır. Biri söylenince diğeri hemen akla gelir. Toplumumuzun hemen hemen her kesiminde duyulduğunda antipati oluşturan bu kavramlar; acaba gerçekten düşünüldüğü gibi insanlara modern işkence vasıtaları mıdır? Yönetim bilimleri terminolojisinde klasik yönetim teorileri arasında yer alan "Bürokrasi Modeli" acaba günümüz insanının anladığı bürokrasi kavramıyla aynı özellikleri mi taşımaktadır?

Sözlük anlamı ile bürokrasi "Devlet işlerinin yürütülmesinde yazışmalara gereğinden çok önem verme, kırtasiyecilik" olarak tanımlanmaktadır. Bazı yazarlar bu tanıma yazışmalarda yavaşlatmayı ve bekletmeyi de dahil etmektedirler.

⁶ Weber,Max.Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu

Bürokrasi kavramı ansiklopedik olarak ele alındığında biraz daha kapsamlı ifade edilmektedir. Bu açıdan bürokrasi "İşlerin yürütülmesinde idarenin gücü yada etkisi,memurlar bürokratlar topluluğu ve devlet örgütüne ya da siyasi parti, sendika, işletme, v.b. bağlı üyelerin gücü" olarak tarif edilmektedir.

Bürokrasi sözcüğü bureau ve cratie sözcüklerinden oluşur. Büro sözcüğü devlet işlerinin yapıldığı daireler için kullanılmaktaydı. Cratie ise eski Yunancada hakimiyet anlamına gelmektedir. Toplum açısından ise bürokrasi; memur egemenliği,devletişlerindebirişin yapılması için gerekli izinler,onaylar, imzalar, uyulması gerekenkurallar ve genelliklede işlerin yokuşa sürülmesi ve zaman kaybı olarak anlaşılmaktadır.⁷

20. Yüzyılın başlarında ünlü Alman sosyolog ve bilim adamı Max Weber tarafından ortaya konan ve klasik yönetim kuramının bir ayağını oluşturan "Bürokrasi Modeli" ise bahsedilen bürokrasi kavramından farklıdır. Weber'in ortaya koyduğu bir örgüt yapısı olarak bürokratik modelde görevler hiyerarşik bir sistem oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. " Hiyerarşinin her kademesinde yetki ve görevler önceden belirlenmiş kanun,kaide ve idari kurallarla biçimsel olarak belirlenmiştir. İşler bölümlere ayrılarak, uzmanlaşmış kişiler tarafından, belirli kural ve standartlara uygun olarak; kişisel olmayan , formel bir şekilde yürütülür. İşlemler ve iletişim yazılı olarak yapılmakta, işgörenler emirlere yasal yetkiye dayandığı için uymaktadırlar." Yine Weber'e göre "Çağdaş devletin hukuk düzeni kanunlara dayandığı sürece kişilerin gözünde meşrudur. Bu meşruluk, hukuki meşruluğu aşip toplumsal meşruluğu da kapsar. Çağdaş devletten söz edebilmek için bir siyasal toplulukta idari ve hukuki kuralların, idari örgütün zorlama gücünün ve meşru iktidar uygulamasının gözlemlenmesi gerekir."

Görüldüğü üzere Weber bürokrasiyi bir örgüt modeli olarak ortaya koymuş ve aslında günümüzde bürokrasi nedeniyle ortaya çıktığına inandığımız bazı problemleri ortadan kaldırmak ve ideal organizasyon yapısını kurarak verimliliği artırmak istemiştir. Günümüzde bir ülkede bu kavram ne kadar güçlü ise , o ülke o kadar az gelişmiş bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Weber ise bürokrasi kuralları olmadığı müddetçe çağdaş devletten söz edilemeyeceğinden bahsetmektedir. Bu farklılık nereden kaynaklanmaktadır? Acaba günümüz insanıyla Weber'in paradigmaları mı farklıdır? Eğer bu paradigmlar farklı ise Weber'in ve onun kurduğu model üzerinde çalışmalar yapan klasik yönetim bilimcilerin paradigmasından bürokrasi anlayışı nasıldır? Ya da aynı kavrama biz ve onlar farklı anlamlar mı yüklemekteyiz?

1.2)Bürokrasinin Tarihsel Gelişimi

a)Geleneksel bürokrasi

⁷ www.ozyazilim.com/ozgur/marmara/orgut/burokrasi.html Erişim 21 şubar 2010.

İlk çağlarda ortaya çıkmış olan Mısır ve Çin medeniyetlerinin devlet sistemi içerisinde yer alan bürokrasi anlayışı, patrimonial (atadan kalma) bürokrasinin ilk ve en sade örnekleridir.

"Çin'de bürokrasi, Çin'in büyük ve yaygın bir devlet olması, kuzeyden gelen akınlara karşı büyük bir ordu beslemesi, Çin Seddi gibi büyük bir bayındırlık işine girişmesi, kültürün saf olması gibi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Öte yandan Çin hükümdarları derebeyliklerin genişlemesine engel olmak için kısa süreli hizmet, memurların doğup büyüdüğü bölgede görev yapmasının yasaklanması ve devlet memurluğuna giriş sınavları v.b. önlemler almışlardır. Bu önlemlerde Çin'de bürokrasinin gelişmesine neden olmuştur. Çin bürokrasisi genel esasları bakımından demokratik esaslara dayanmıştır.(Memurların sınavla işe alınmaları demokrasiye bir örnek teşkil eder.

Eski Mısır'ın çok gelişmiş idari yapısının ortaya çıkışında, hükümdarın ilahların yeryüzündeki temsilcisi sayılması, planlı ekonomi sisteminin uygulanması gibi faktörler rol oynamıştır. Nil nehrinin Mısır'ın ekonomisinde oynadığı büyük rol nedeniyle nehir taşmalarının sulama tesisleriyle önlenmesi gerekmiş; bu iş, çok büyük bir memurlar sınıfının ortaya çıkmasına yol açmıştır." Ayrıca Çin Seddi'nde olduğu gibi Kıptilerin de piramitler gibi zamanın şartlarına göre yapılması çok zor olan, yıllar süren ve yoğun bir iş gücü ve planlamayı gerektiren yönetsel projelere girmiş olmaları da Mısır bürokrasisinin gelişmesinde rol oynamıştır.

Orta çağdan günümüze kadar hiyerarşik yapısını koruyan Katolik kilisesi de bürokrasiye örnek teşkil eder. Bürokrasinin başta gelen özelliğinin 'büyüklük' olması, belli bir yönetim ve örgütlenme şeklini ifade etmesi nedeniyle, tarih boyunca ordular da bürokratik örgüt tipini temsil etmişlerdir.

b.Modern Bürokrasi

XVIII.Yüzyılın sonlarına doğru buhar makinesinin keşfi ve akabinde gerçekleşen 'Sanayi Devrimi' nin etkisi beklenmedik şekilde olmuş ve hemen hemen bütün insanlığın, binlerce yıldır devam ettiremediği yaşam tarzı büyük değişime uğramıştır.

Sanayi devrimiyle birlikte o güne kadar sürdürülen kol gücüne dayalı üretim tarzından makinelerin büyük önem kazandığı üretim tarzına geçilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak geleneksel üretimden fabrikasyon üretim tarzına geçilmiş, yeni yeni işletmeler ortaya çıkmış ve kırsal kesimden kentlere büyük kitlesel göçler meydana gelmiş ve bir çok problemle beraber metropoller oluşmaya başlamıştır. Yaşanan teknolojik gelişmeler ile birlikte meydana gelen üretim patlaması insanlarda klasik yaşam koşullarından daha fazlasını isteme ve hayat standartlarını yükseltme isteğini doğurmuştur. "Sanayi devriminin teknolojisi büyük kuruluşları

gerekli hale getirmiş, ayrıca endüstri merkezlerinde yığılan kütelerin ihtiyaçlarının karşılanması da kuruluşların büyümesine yol açmıştır. Kurumların büyüklüğü, bürokrasinin en belirgin yönünü teşkil eder. Bu nedenle sanayi devriminden sonra, ekonomik amaçlı kuruluşlarda da bürokrasileşme eğilimi ortaya çıkmıştır. Bunun gibi, sendika, siyasi partiler vb. gibi ikincil gruplar da giderek bürokrasileşme süreci içine girmişlerdir. Bürokrasi literatüründe bu tür bürokrasilere 'modern bürokrasiler' denmektedir."

İlk çağ medeniyetlerinden itibaren ortaya çıkmasına karşı bir yönetim ve örgüt düzeni olarak bürokrasinin asıl gelişmesini sanayi devriminden sonra göstermesinin çeşitli sebepleri vardır. Bu nedenleri maddeler halinde sıralayacak olursak ;

1-"Bürokrasinin gelişmesinde para ekonomisi zorunlu olmamakla birlikte gerekli koşullardan biridir." Adam Smith'in iktisata yaptığı katkılarla Avrupa'da merkantilist felsefenin ortadan kalkarak ekonomik hayatın canlanması ve değiş-tokuş usulüne dayanan ticaretin yerini para ekonomisine bırakması ve ilk merkez bankalarının kurulması XVIII.yüzyıl sonlarından itibaren bürokrasinin hızla gelişmesine katkıda bulunmuştur.

2-Teknolojik gelişmeler sonucu insanların artan ihtiyaçlarına karşılık verebilmek için sosyal ve siyasal sistemlerin artan fonksiyonları beraberinde bürokrasileşmeyi gerekli kılmıştır.

3-Değişen dünyada klasik üretim ve yönetim metodlarının ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmesi, verimliliğin önem kazanmasının örgütleri rasyonelleşmeye sevk etmesi.

4- İnsanların artan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ömürlerini gelişen sosyal kurumların kural ve kaideleri içinde geçirmelerine neden olan psikolojik faktörler.(Atilla Baransel'e göre bu faktörler;emniyet duygusu, prestij düşkünlüğü, iktidar ve nüfuz kazanma gibi etmenlerdir.)

5- Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak çok büyüyen işletme ve yapıları da önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kapitalist sistem de bürokrasinin gelişmesi için uygun bir ortam oluşturur. ⁸

c) Weber ve Bürokrasi Modeli

Klasik yönetim modelinin üçüncü ve son yaklaşımı olarak kabul edilen "Bürokrasi Modeli" Max Weber tarafından 1900'lü yılların başlarında geliştirilmiştir. Weber'den sonra gelen Alvin Gouldner, Peter Blau, Robert Merton, Philip Selznick gibi yazar ve bilim adamları tarafından ayrıntılı olarak incelenerek daha da geliştirilmiştir.

⁸ www.ozyazilim.com/ozgur/marmara/orgut/burokrasi.html Erişim 21 şubat 2010.

Weber tarafından kural ve kavramları ortaya konarak geliştirilen bürokrasi; günlük dilde kullanılan ve önceki bölümlerde de nispeten bahsedilen bugün git yarın gel anlamının aksine, bir organizasyon yapısını ifade etmektedir. "Max Weber'e göre bürokratik bir yapı etkinlik açısından ideal bir organizasyon yapısıdır."

Weber ortaya koyduğu ilkelerin izlenmesi ile ideal örgütün kurulabileceğini, etkin, ideal, şahsa göre değişmeyen ve rasyonel bir organizasyon yapısının oluşacağını savunmuştur.⁹

Weber yaşadığı dönem itibariyle, Almanya'nın hızla sanayileşerek geliştiğini ancak 'Junkers'lerin (gelenekçilerin) politik rejiminin endüstrileşmeyi engellediğini düşünmüştür. Öte yandan Weber "patrimonial aile yönetimine dayanan yönetim sisteminin de büyük çaplı örgütler için yeterli olmadığını sezmiş; geleneksel toplum niteliklerinin üstesinden gelmek için örgütlerin rasyonelleştirilmesi ve kapitalist devlet yönetimine etkinlik kazandırılması gerektiği tezini savunmuştur. Adam Smith, İngiltere'de merkantilist politikanın terkedilmesine yol açıp kapitalizmin gelişmesini sağladığı gibi, Weber de geleneklerin ve ekonominin politik kontrolünün terkedilmesine, bilgi ve teknik maharete dayanan yönetimin önem kazanmasına yol açmakla kapitalizmin gelişmesinde rol oynamıştır."

Weber'in bürokrasi modeli geliştirdiği sosyal teorinin bir bölümünü teşkil eder. Aslen bir sosyolog olan Weber; toplumun ekonomik ve politik yapısını incelerken biçimsel örgütlerle dolaylı olarak ilgilenmiştir. Weber: "1-Bürokrasi adını verdiği bir bütünün özelliklerini belirlemeye 2-Örgütlerin büyümesini ve büyümenin nedenlerini tasvir etmeye 3-Bürokrasiyle birlikte oluşan diğer toplumsal değişimleri ayırmaya 4-Bürokratik örgütün rol ve etkilerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır."

Rasyonel bir araç olarak örgüt veya diğer bir deyişle bürokratik model örgütsel açıdan işletme kavramı; klasik yönetim kuramcılarının ilkelerinden ve Max Weber'in bürokratik ideal örgüt tipinden çıkarılmış kurallardan ilham alan açıklayıcı bir modeldir. Bu ortaklaşa yaratılmış model, örgütlerin teknik düzeyinde odaklanır, belirlilik koşulları varsayılır ve yöneticilerin bütün ilgili değişkenleri kontrol ettikleri düşünülür. Esasında bu model ne yeni koşullara uyma ve ne de yenilik yapmakla ilgilidir. Fakat, verilen amaçlara ulaşmak için kaynakların etkili kullanılması söz konusu olmaktadır. Bu mantıksal mekanik örgüt tipinin temel yapısal ve işlevsel özellikleri bir amaçlar takımının varlığını gerektirir ve onlara dayanır. Bu amaçlardan uygun yönetsel ve tekniksel görevler meydana getirilir. Koordinasyon ve planlar için yönetsel kural ve süreçler katı bir otorite yapısıyla birlikte hizmet ederler ve çeşitli görevleri amaçlar doğrultusunda birleştirirler. Haberleşmeler, bireysel rollerin önemli ve rutin olarak inceden incede saptandığı hiyerarşik kanalları izler. Bireysel davranışlar hemen hiç yoktur, kişisel olmayan kural ve normlar ise örgütün hizmetindeki kaynakları en iyi biçimde kullanmaya yöneltilmişlerdir. Kontrol ve revizyon sistemleri arzulanan davranışı güçlendirmek için dizayn edilmişlerdir. Çatışmalar kadar

⁹ Daniel L. Pals, (2006). "A Source of Social Action: Max Weber"

amaçlar ve araçlar üzerindeki tartışmalarda yasaklanmıştır. Bu örgüt biçimi rasyonelliğe, açıklığa ve düzenliliğe dayanma ve bağlanma olarak nitelendirilmiştir.

2.1) Weber'in Yetki Tanımlaması

Weber ideal bürokrasi tipinde üç egemenliği meşru saymıştır. Bu egemenlik çeşitlerinin kaynaklarını yetkiye dayandırarak yetkiyi üçe ayırmıştır. Ona göre yetki "belli bir grubun belli bir kaynaktan çıkan emirlere itaat etme olasılığı" şeklinde tanımlanmıştır.

a- Geleneksel Yetki : Geleneksel yetki kişisel olup doğuştan kazanılan statüye bağlıdır. Yetki ve emirler geleneklere aykırı olmadığı takdirde meşrudur. Geleneklerin kutsallığına ve bu gelenekler altında yetkilerini kullananların meşruiyetine dayanır. Geleneksel yetki devamlı idari yapıların temelini oluşturacak kadar istikrarlıdır.

b- Karizmatik Yetki: Karizmatik yetkide kişiseldir. Ancak geleneksel yetki gibi doğuştan ve geleneklerden kaynaklanmaz, sonradan kazanılır. Karizmatik yetki bu yetkiyi kullanan kişilerin kutsallık, kahramanlık vb. gibi üstün nitelikleri sonucu ortaya çıkar. Weber'e göre karizmatik şekiller istikrarsızlık ve kriz dönemlerinde olağanüstü önlemler gerektiğinde bu önlemleri sağlamayı vaat eden birileri çıktığında ortaya çıkar. Lenin, Hitler, Gandhi ve Mao karizmatik liderlerin günümüzdeki birkaç örneğidir.

c-Ussal-Yasal Yetki:Diğer iki yetki çeşidinin aksine bu yetki çeşidi kişisel değildir. Bu yetki mantıki kaideler ışığında yapılan seçimler sonucu elde edilir ve yine aynı şekilde devredilir. Emirler herkesi bağlayıcı niteliktedir. Bu yetki daha spesifik ve daha evrensel bürokratik yapılar için temel sağlar.

Weber'in bürokrasi modeli bu yetki çeşitlerinden yasal yetkiye dayanmaktadır. Bu nedenle bu yetkiye 'Bürokratik Yetki' de denmektedir. Bürokrasi modeli için en uygun yetki çeşidinin yasal yetki olmasının sebeplerini yine Weber açıklamıştır. Weber'e göre yasal yetki

I- Yönetimde devamlılık sağlar.

II- Yönetimsel pozisyonları işgal edenler, yeteneklerine göre ve ussal seçilirler.

III- Üstlere yetkilerini kullanmaları için yasal olanak ve araçlar sağlanmıştır.

IV- Yetkinin mahiyet ve sınırları açık ve seçik olarak belirlenmiştir.

SONUÇ

Max Weber in bürokrasi anlayışı ile şuan ki bürokrasiyi insnalarımız tam olarak anlayamamıştır. .Weber hiyerarşinin vurgusunu yaparken bu günümüzde işlerin yavaş ilerlemesi olarak görülmektedir.Weber Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı bir toplumun toplumsal yapısı ile o toplumda egemen olan dinsel inançlar arasındaki ilişkileri incelemiştir. Weber'in toplumsal yapı üzerinde o toplumda hakim olan değer , düşünce ve inançların etkili olduğu anlayışı Marx tarafından ileri sürülmüş olan ve daha önceki derslerimizde gördüğümüz tarihsel materyalizm anlayışına ters bir görüştür. Weber, tarihsel materyalizm anlayışını reddederek dinlerin, altyapısı üretim ilişkileri tarafından belirlenmiş bir toplumun üstyapısı olduğunu kabul etmez, ekonomik davranışı dinsel davranış ve tutumlar ile açıklayarak, üst yapı özellikleri ile alt yapı özelliklerini analiz etmiştir. Weber çeşitli toplumlardaki insan davranışlarının, insanların varoluşları konusundaki genel anlayışları çerçevesinde anlaşılabilir olduğunu, dinsel dogma ve bunların yorumlarının dünyanın bu görüşünün ayrılmaz parçası olduğunu, bireylerin grupların davranışlarını özellikle de ekonomik davranışlarını anlamak için bunları anlamak gerektiğini ileri sürmüştür. Böylelikle Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinde dinsel anlayışların ekonomik davranışların gerçekten belirleyicisi olduğunu buradan toplumlardaki ekonomik değişmelerin nedeni olduğunu göstermek istemiştir. Böylelikle Weber, Protestan Ahlak anlayışı ile kapitalizmin işleyişi anlayışı arasında entelektüel ya da tinsel bir uygunluk kurmayı amaçlamıştır. Max Weber'in iddiası, öne sürdüğü tez kapitalizm anlayışı ile Protestanlık arasında anlamlı bir uygunluk olmasıdır.